

OLÁH JÁNOS

Magára talál a szó

Kodolányi Gyula W. Sh. szonettjeiről

Az még nem volna szokatlan a magyar irodalomban, hogy képzőművészeti alkotásokat értelmező verseket gyűjt össze egy költő, Kassák Lajos egyenesen divatba hozta a módszert, a közelmúltban Gyurkovics Tibor élt vele bőségesen, de ma is kedvelt témája költőinknek. Kodolányi Gyula könyvében azonban másról van szó. Igaz, itt is képzőművészeti alkotások – nevezetesen Katona Szabó Erzsébet kollázsainak – újraértelmezésével találkozhatunk. Csakhogy ezek a képzőművészeti alkotások Shakespeare szonettjeinek íráskép-variációi, tehát irodalmi reflexiók. Kodolányi Gyula pedig – bár ihletforrásként többször utal Katona Szabó Erzsébet munkáira – az ősforráshoz, Shakespeare-hez tér vissza, vele, pontosabban szonettjeivel folytat párbeszédet. Kétnyelvű párbeszédet, amelyben természetesen Shakespeare angolul, Kodolányi magyarul szólal meg. Az angol fordításban azonban, amely Tony Brinkley munkája, éppen fordítva, Kodolányi szól angolul és Shakespeare magyarul, az olvasó azonban ebben az intonációban sem talál semmi természetelleneset. Végül is Shakespeare szegről-végről magyar költőnek is tekinthető, hiszen a szonetteknek a klasszikusnak számító Szabó Lőrinc-fordítás mellett számtalan magyar változata létezik, és fejt ki hatását a mai magyar költészetre is. Az angolul megszólaltatott Kodolányiról pedig így ír a kötet utószavában a fordító: „Miközben Kodolányit fordítom angolra, minduntalan azon kapom magamat, hogy egy olyan angol költészetet hallok itt, amit így sohase hallottam.” A két költő más-más nyelven beszél, más-más kor üzenetét közvetíti, mégis értik egymást. Nem problémátlan ez a megértés, de minél távolabbról közelítenek egymáshoz a szavak, találkozásuk annál mélyebb értelmet nyer, és annál hitelesebb.

Engem nem lepett meg ez a könyv. Az egyetemi évekre visszanyúló ismeretség, barátság fűz a szerzőhöz – annak idején az angol, legfőképpen pedig az angol-amerikai költészettel való ismerkedésem kalauza is ő volt. Én ebben a kalandban csupán az első lé-

pésekig jutottam, ő azonban az őslakókat megszégyenítő otthonosságra tett szert. Amikor megpróbáltam összeszedni a gondolataimat Kodolányi Gyula költészetével kapcsolatban, minduntalan egy Ezra Pound-négysoros bukkant fel az emlékezetemben. A versre ő hívta fel a figyelmemet, a magyar hangnemet közösen próbáltuk eltalálni. Sokáig kotorásztam a kéziratok között, hogy erre a fordításra rátaláljak, de sehogyan sem akart előbukkanni. Megpróbálok most emlékezetből felidézni. A címe alighanem ennyi volt: *Bók*. És valahogyan így hangzott:

*Ó, nagyra becsült, de nem egészen tökéletes hölgyem,
úgy hűl ki lassan lovagi szenvedélyünk,
mint a fürdőkád, ha a forró víz eláll,
vagy éppen csak szivárog.*

Így utólag képtelen vagyok eldönteni, mennyi az emlékezetemben megőrzött magyar változathoz Kodolányi Gyula találmánya, és mennyi az én leleményem.

Akárhogyan is, az a meghatott, érzelmes szkepszis s a már-már cinizmusba hajló belátás, amely ezt a négy sort áthatja, és amit jobb híján együtt érző távolságtartásnak nevezhetnék: Kodolányi költészetének egyik eredő pontja. Kodolányi az azóta eltelt évtizedek alatt nemcsak az angol irodalom egyik legavatottabb fordítójává vált, beleilleszkedett az angol nyelvű költői párbeszéd beláthatatlanul gazdag áramába. Ezt néhányan a szemére is vetették, azt feltételezve, hogy így a magyar kontextusba való beillesztés lehetősége csorbul. Éppen ellenkezőleg: azt gondolom, hogy Kodolányi az angol nyelvű költészetre való teljes ráhangolódás által olyan nézőpontot talált magának, ahonnan sokkal letisztultabbnak, világosabbnak, egyszerűbbnek látszik minden költői szempontból értékelhető magyar jelenség, innen nézve élesebben rajzolódnak ki a körvonalak, mintha valaki – mint magam is – elsősorban a magyar költészeti hagyományra (ideértve természetesen a beépült külföldi hatásokat is) képes ráhangolódni. A két nézőpont között nem tennék értékbeli különbséget, a távlatos éleslátás nem helyettesítheti a belső látás érzelmekkel torzított, de mélyre hatoló reflexeit, ahogyan az utóbbi sem az előbbit, ha a látvány torzulásai nem is egyformák, a szavak által megérinteni szándékozott lényeg ugyanaz.

„*Deszkapallón ülök két csönd határán.*” Ez a mondat, a *Kínai tájkép* című vers első mondata nyitja meg a költő 1980-ban megjelent *A tenger és a szél szünetlen*

Laudáció Kodolányi Gyula akadémiai székfoglalójához (2014. június 13.)

című első verseskötetét. Szokatlan, hogy egy költő már megszólalása pillanatában ilyen világosan és tömören, és – belátva a félévszázados életmű egészét, bátran mondhatom – ilyen végérvényesen fogalmazza meg saját költői helyzetét, s mutassa fel a köztes létben rejlő ihletforrás lényegét. „*Átléptél a tükrön*” – írja az *Agak és gyökerek*ben egy másik határhelyzet – a létező és tükörképe közötti aknazár – veszélyeinek fittyet hányva. Mondhatnánk: halált megvető bátorsággal, de mégis inkább már-már hétköznapi egyszerűséggel. Mint amikor azt jelenti ki: „*A létezés szakmában dolgozom.*” A költő a lét és a nemlét kérdéseit kutatva bármennyire érintett is egyénileg e keresésben, a tisztánlátás érdekében visszafogja érzelmeit, hol az orvos szakszerű kívülállását, hol a mérnöki precizitást hívja segítségül, de mindig azért, hogy a legfőbb költői célt elérje, megérinthesse a lét abszolút érzékenységi pontját.

Semmi zaj című esszéjében Petőfi példájára hivatkozva tulajdonképpen a saját költői programját vázolja fel: „Az, hiszem – írja –, alig fordult elő a csendnek olyan pillanata a költészetben Petőfi Sándor előtt, mint amilyennel *A Tisza* nyolcadik strófája kezdődik: »Semmi zaj.« Ahogy lelassul a hang is ezen a nyomatékos két szón, a hosszú m-en, a hosszú és lassú természetű z-n, és a tétova, í-vel játszó mondatvégi j-n.”

Itt vetném közbe, a shakespeare-i szonett variációkban megfigyelhetjük, milyen sok gondot fordít Kodolányi a közelmúlt költészeti gyakorlata által hagyományossá avatott versritmikai eszközök helyett a hangzók belső megféleltetésére.

„»Semmi zaj.« Oly sokat mondott Petőfi e két pusztá, közönséges szóval – élve a magyar nyelv csodálatos leleményével, a névszói állítmánnyal. Mi elvagyunk ige nélkül, különösen, ha csend van, ha minden lebeg, és a létezés élményét éljük át. Hallgatunk, testünk olyan nyugodt, mintha megszűnt volna, és beleoldódunk a csend többi szereplőjébe. Ez a magyar létfilozófia?”

A kérdőjelet nyugodtan elhagyhatjuk a mondat végétől. Valószínű, a szerző is csupán az érzelmi hatás kedvéért élt vele. Meg aztán ugyan elsősorban magyar tapasztalásról van szó, de végső soron az egyetemes emberi léttudat konzekvenciáival szembesülhetünk általa.

A csend a határlét jelképe. A lét és nemlét köztes állapotában való feloldódás iránti igényé. „*Bogozzátok szét a létezés hálóját!*” – szólít fel másutt, a fordítás ürügyét felhasználva Kodolányi Charles Olson

szavaival, az amerikai költőt is beavatva a magyar létfilozófia dilemmáiba, a csönddel, a Petőfi-mítosszal való azonosulásra.

Kodolányi kezdeti tájékozódását a modern angolszász költészet labirintus-létérzést sugalló világára hangolódó szemlélet határozta meg. Most, Shakespeare szonett témáinak variációit írva, az angol költészet kezdeti kiteljesedésének mitikus, újplatonista témáival szembesülve a saját költészetét is beteljesítő impulzusokra talált.

Talán éppen a több száz éves kapcsolódási pontokat összekötő rokonhangzatok döbentették rá a korábrinál jóval személyesebb hangok jelentőségének fölismerésére, arra: csakis ezek hitelesíthetik a mégoly pontos költői reflexiókat is. A Shakespeare-értelmezések álarcában szabadon szólalnak meg a lét és nemlét, a szeretet-gyűlölet kérdéseivel viaskodó mai költő kétségei, áradnak ki, de rejtőznek is el azonnal az időtudat paravánja mögé. A Shakespeare-sorok kiválasztása, a velük párhuzamosan vagy éppen elentétesen megfogalmazott irodalmi párbeszéd kísérszólama biztosítja azt a távolságtartást, amelyről a költő, eddigi gyakorlatával egybehangzón, most sem képes, és nem is akar lemondani.

Végezetül néhány szót arról a sajátos, szabad szonett értelmezésről is kell szólni, amely a kötetben szereplő versek formáját adja.

A Shakespeare-szonettek a sorvégi rímek szabályos hálójában feszülnek, a jambus ütemére futnak céljuk iránt, és tizenkettő-kettő soros szerkezetben fejtik ki témájukat. Az első tizenkét sor vázolja az alaphelyzetet, a két utolsó pedig vagy ellenpontozza, vagy összegzi, esetleg feloldja azt.

Kodolányi szabadvers szonettjei nem igazodnak semmilyen rímképlethez, a sorvégek esetlegesen csengek össze, ha éppen a mondatszerkezet, a gondolatrítmus úgy kívánja. A versek zenéjét a mondatfűzés, a belső rímek, az alliterációk adják.

Világ-végtelen órán, számkivetve,
hiányból sző új képet képzeletem.

(Világ-végtelen óra)

Remember. Emlékezz e kézre, halld
hangomat, míg olvasod e verset.

(Emlékezz)

Add át magad, s magadat megőrzöd.
Így is, itt is; nyomokban tán örökre.

(Magadat megőrzöd)

Az idézett két sorok mindegyike vers-zárlat, követve a Shakespeare-sonettek mintáját, az első ellenpontoz, a másik kettő összegez.

Vannak azonban a drámai szerkezetet szabadabban kezelő versek is. Az alábbi idézet például öt sorban bontja ki a záró képet, amely a szó születését az ember születésének metaforájával kapcsolja össze, újraértelmezve ez által a hallgatás, a készülődés és a kimondás időszakait és jelentőségét.

The breath of words respect. A kimondott szót becsüld, sügta. Becsüld a szavak leheletét, mely a semmi méhéből szakad ki esetlenül, mint újszülött, véresen, a torok fájó gátján.

(Legvégül jön meg a szó)

A kimondás és az elhallgatás mint a lét és nemlét szinonimája többször is előfordul a kötetben. A ki nem mondott, meg nem született szó sorsa az iménti jelenet fordítottjaként így ábrázolja az elhallgatást, a meg nem született lét, a ki nem mondott szó sorsát:

Nem lett belőlük, nem lesz lehelet, csak néma dallamként élnek a fejben, az idegekben. A kéz, a tollig, a papírra nem jutnak el soha. Being dumb. Némák maradunk, bénák. Hiába hallunk igaz dallamokat.

(Süketetek vagyunk, némák)

Lehet, önkényes képzettársítás, de azért talán nem egészen, hogy nekem, a leheletnek mint élőlénynek az emlegetése William Staffordot juttatja eszembe, nevezetesen az egyik indián mesét feldolgozó versét, amelyet a kortárs amerikai költészetet bemutató antológiába fordítottam. Talán említenem is fölösleges, Kodolányi Gyula ajánlására.

A leheleted egy sereg manó, az erdőben élnek. Mendegélnek. A barátaid. Amikor meghalsz, az utolsó leheleted

csatlakozik a többihez, és vissz magával téged is. Ott éltek majd az erdőben, a tisztásokon boldogan.

Kodolányi Shakespeare-reflexiói azonban nemcsak a modern angol-amerikai költészet hangzataival rimelnek össze.

Amikor e ciklus néhány ritmikai és összhangzattani sajátosságára próbáltam rámutatni, az alliterációkat és a belső rímeket emeltem ki, valamint a szabad szótaghasználatot. Mindezek a régi magyar költészetnek elsősorban az *Ómagyar Mária-siralomból* ismert sajátosságai. Nem tudom, hogy ezek a vers-tani megoldások ösztönös vagy tudatos utalások-e arra a tényre, amelyet konkrét motívumok is megerősítenek, nevezetesen, hogy a költő két szouniverzum, két egymástól első pillanatra idegennek látszó költészeti erőter, az angol és a magyar egymásra hangolására tesz kísérletet.

Két példát hoznék fel állításom igazolására, bár a rejtett és kevésbé rejtett utalások egész sorára hivatkozhatnánk, amelyek csaknem minden versben fölbukkannak.

Kecsesen lépdél, fekete gólya. Hogy e varázskönyvbe, nyelvünkbe így költözzön lénye: fekete gólya. Így lássátok őt, reharse, játsszátok újra.

(Játsszátok őt újra)

A másik példa:

Ennyit adhatok a tücsökzenéhez. Hatalmas zengésekhez, mely átölel, mesterek! Hadd fűzzem a kórust anyám nyelvébe, édes kolozsvári nyelvbe, mely folyton régi s új dalily new and old.

(Folyton régi s új)

Ez a párbeszéd-kompozíció magyar vonatkozásait leghangsúlyosabban kiemelő részlet, talán éppen ezért fejeződik be angolul.